

dökű szurokszemű Mefisztó. Ha megrecsegteti hangját, összerendez, aztán el kell mosolyodnod, mert szinte mindig vidám hangulatban van. Ha nincs, akkor biztosan bóbiskol, és közben élesen figyeli a társalgást, hogy kiszáratva elmókázhasson az összes suta mondaton. Gábor magas homlokú. Hátrafésült, hosszú, ősz hajával, csillogó, kék szemeivel olyan, mint egy szakállas, a bukórepülést mindenek felett kedvelő, öregedő angyal. Ritkán mosolyog, akkor is csak magának. Három fáradt szegénylegény Európa barátságtalanra sikeredett kellős közepén. Vitézek? Zsoldosok? Pénz, paripa, fegyver? Megmászta hegyeket, átkeltek folyókon, kikerültek idegen, barátságtalan városokat, csak hogy ide érjenek. Engem nem ismernek. És nem ismerik Bergelt. És nem ismerik Schlattnert. Nem ismerik a rókáimat. Csak a szenvedélyes, nagy odaadással elvégzett munkát ismerik. Jó férfimunkára koccintjuk el a markunkban szorongatott kászoni szilvapálinkát. Mindenem fáj, alig várom, hogy nyugovóra térjenek.

A beteg Tarkovszkij imája

Istenem! Ne ítélj el haragodban, ne büntess bosszúságodban, kegyelmezz Uram, mert nem bírom tovább, gyógyíts meg Uram, mert teljesen összeroppantam, megrendült a lelkem, légy jó hozzám, Uram, szabadíts meg a lelkem, légy a megmentőm, te irgalmas, mert a halálban ki emlékszik rád, a sírban ugyan ki dicsőít téged!?

MÁSODIK NAGYÁRIA

Helyszín: A rothbergi evangélikus paplak fogadóterme. Schlattner régi porcelánokkal, ezüst teáskannával megterített asztal mellett ül. Nyakán hosszú, fehér sál.

Polgári családból származom. Gyerekként megéltem a háború alatti diktatúra utolsó éveit, majd a gyermekkoromat felszámoló újabb diktatúrát.

Kétségbeesésemet legyőzendő, életemnek e korszakáról két regényt írtam. Igaz, nem ez volt az írás egyedüli oka. Mert az emlékezés az egyetlen paradicsom, amelyből senki sem űzhet ki. Ezért lettem csak nagyon későn, életem végén író. Manapság már csak az emlékezés az egyetlen otthonos hely, ahová elrejtőzhetem. Első regényem, a *Der geköpfte Hahn* [Fejvesztett kakas] a háború éveiről szól, és már a harmadik oldalán szerepel az előbbi gondolat, hogy az emlékezés az egyetlen paradicsom, amelyből nem űzhetnek ki. A *Der geköpfte Hahn* egy sok etnikumú kisváros védett polgári világáról szól. Anyám otthon volt velünk, gyerekekkel. Volt egy szolgálónk és egy szakácsnőnk, mert apám mindvégig biztosítani tudta a polgári életformához szükséges anyagi hátteret.

Szerzőként nagyon fontosnak tartom a szavahihetőséget, a valódiságot: csakis arról írok, ami személyes világomban megtörtént. Vagy én éltem át ezeket az élményeket, vagy valaki hozzám közel álló mesélte el őket. Tehát elsődleges forrásokkal dolgozom, magamról és családomról szóló szubjektív élményekkel. Ezt az írásaimat meghatározó, az ellenőrizhetőségen alapuló módszert a regényemben szereplő anyai nagyapámmal szemléltetném. Valódi nevén szerepeltetem: Hermann Goldschmiednek hívták, a békebeli káundkás világban élt. De nem volt tengerész, mint ahogyan a könyvben szerepel. A könyvbéli nagyapám egy egész napon át küzd az Adria habjaival, és közben elveszti egyik veséjét valamint Istenben való hitét. Ez a tengerész a valóságban az egyik nagybátyám volt...

Regényeimet több diplomamunkában elemezték, rákérdezve a fikció és valóság viszonyára... de hát Thomas Manntól tudjuk, hogy a mondat már leírása pillanatában eltávolodik a valóságtól... Vagyis a regényemben bemutatott családtagok autentikusak, de nem valódiak. Például a nagyobbik testvérem merő kitaláció. Engelbert alakját én az elsőszülött *complaisance*-ból teremtettem, hogy bebizonyítsam kisebbik testvéremnek, Kurtfelixnek: igenis képes vagyok átélni a másodszülött szerencsétlen helyzetét. A problémán ez persze mit sem segített, öcsém ma is szentül meg van győződve, hogy mindig ő húzta a rövi-

debbet. Nekem pedig magammal kellett hurcolnom a szerencsétlen Engelbertet a második regényembe is... Családom története elidegenül a regényben, de számos vonatkozásában annyira autentikus, hogy polgári származású, középosztálybeli olvasóim – Moszkvától Montevideóig, Isztambultól New Yorkig, a világ összes tájáról kapom a leveleket – a regény valamelyik alakjában önmagukra ismernek. Hogy nálunk odahaza éppen olyanok voltak a tántikák és a cselédek, és a nagymama, és az édesanya, és a családi ünnepek, és a szőnyeg alá seprert feszültségek. Úgy tűnik, családom meglehetősen pontos bemutatásával valami általánosabbat is sikerült leírnom.

Mások egy-egy történetre kérdeznek rá. Például anyámmal kapcsolatban, akinek a szakácsnő mellett még egy cseléd is a rendelkezésére állott, tehát kevés időt kellett a konyhában töltenie. Szóval azt kérdik, hogy igaz-e a történet, miszerint anyám görkorcsolyát kötött, ha konyhai munkákra kényszerült? Erre csak azt tudom válaszolni, hogy teljességgel igaz: ha a konyhában akadt dolga, görkorcsolyával száguldozott a tűzhely és a kamra között, csak hogy minél hamarabb megszabadulhasson ettől a számára unalmas, fakó tevékenységtől. Konyhánk padlóját fajansz borította, s ő ördögi ügyességgel sürgött-forgott a tőlünk kölcsönvett göriken. Mindemellett csodálatos kézügyessége volt, és imádtá az irodalmat... Te-

hát családom történetét mesélem el, egy olyan irodalmi dimenzióban, amelyben sokan mások is magukra ismerhetnek. Megjegyzem, családom néhány tagja azóta is orrol rám, mert olyan hüen írtam le őket, hogy nagyon is magukra ismertek.

Még egy történet az anyámról. Házunkhoz, gyermekkorom tágas villájához, amelyet egy életnagyságú gipszoroszlán őrzött, nagy kert tartozott. Olyan óriási volt, hogy az összes gyerek hozzánk járt indiánosdit játszani. El lehetett benne bújni, el lehetett benne tűnni, nyomtalanul. Mi hárman, fiútestvérek az összes zegét-zugát ismertük. Egy szép napon anyánk azzal állt elé, hogy ő most úgy elbújik, hogy soha meg nem találjuk. Persze nem hittünk neki. Aztán keresni kezdtük – én tizenkét éves voltam, kisöcsém öt. Az egész kertet átfésültük, csakhogy rábukkanjunk. Az összes búvóhelyet becserkésztük. Kerestük a beomlott filagóriában, a vizesárokban, a páfrányok között, és a nádasban... De seholl... Seholl sem találtuk! Egyre csalódottabban kerestük... nagyon megijedtünk... Egyszer csak a nagy diófáról levelek és diók kezdtek záporozni a fejünkre. Egymást átölelve, megszeppenve a kék eget figyeltük, de nyoma sem volt égi háborúnak. Szepegve néztünk a magasba, s hát anyánk integet a vén diófa legtetejéről. Erre aztán végképpen nem gondoltunk volna.

Helyszín: A fogadószoba egyik ablakmélyedése. Schlattner nagybőrű biedermeier karszékében ül. Csíkos gallériján fekete sál.

Az árulás az elidegenedés közeli rokona. Akit elárulunk, egy csapásra idegenné válik számunkra. És tettünkkel önmagunktól is elidegenedünk. Igen, ez az árulás tragikus komponense: hogy önmagunktól is elidegenít. Olyan cselekvés, olyan aktus, amelynek során nemcsak a másiktól, de önmagunktól is eltávolodunk. Mert közösségünk szabályai révén tudjuk, hogy mi az, ami számít, és mi az, ami nem. Hogy mi a törvényes, és mi a törvénytelen. Az árulás a magányt magában hordozó elidegenedés: titkunkat csakis magányosságunk kunyhójában rejthetjük el.

Az árulásnak van egy másik dimenziója is: elég bátornak lenni ahhoz, hogy egy nemes cél érdekében hátat fordítsunk közösségünknek. Ilyenkor önmagunkat is eláruljuk, hisz gyermekkorunk értékrendszere, a „mit szabad, és mit nem” ellen vétünk. A közösség összes tagja számára kötelező regulák elárulása maga után vonja a megbélyegzettséget, a kivetettséget. Magányos bátorság: egy nemesnek hitt cél érdekében önként kilépünk otthont adó közösségünkéből. Ez számomra iskolás koromban vált igazán érthetővé. Az elején magától értetődött, hogy ha két osztálytárs összeveszett, ezt minél diszkrétebben, csakis egymás között rendezzék, a tanárok nélkül. És eb-

ben a közösségben mindenki ragaszkodott e szabályokhoz. Később egy másik iskolába kerültem, egy idegen tan nyelvű osztályba. Az új közösségben, ha valaki megorrolt rád, azonnal feljelentéssel fenyegetett, hogy beárul a tanárnak. Más közösség, más regulák...

A *Der geköppte Habn*ban az árulás áttételesen jelenik meg. A regény gyermekkorunk éveiről szól, a háború éveiről. Ez a háború nemcsak népek, de ideológiák között is dúlt. Polgári értékeink ideológiává silányultak. Lassacskán bennem is megfogalmazódott a kérdés, hogy vajon megéri-e ennek az ideológiának a szolgálatába állni, vagy inkább fordítsak hátat neki? Ez csak úgy lett volna lehetséges, ha hátat fordítok ezzel a háborús ideológiával végzetesen megfertőzött közösségemnek. Vajon erkölcstelen cselekvésnek minősíthető-e, ha az ember ily módon lesz árulóvá?

Az árulásnak ezer arca van... Valószínűleg nem vonatkoztatható olyan összetett helyzetekre, amelyekben lelkiismeretünk parancsára nevelésünk, gyermekkorunk értékeinek, közösségünk értékrendszerének megtagadása mellett döntünk. Könnyű valakit árulónak bélyegezni... de ezzel még nem szóltunk az árulás indítékairól és a személyes felelősségről, a lelkiismeretről, amely belekényszerít egy ilyen helyzetbe...

A háború után a dolgok gyökeresen megváltoztak, mert az új diktatúra – mint minden diktatúra – sok ko-

misz dolgot tartogatott a nép számára. Bizonyos társadalmi osztályokkal még ennél is komiszabbul bántak. Polgári családom vagyonát kisajátították, mint mindenkiét, aki ehhez a társadalmi osztályhoz tartozott. De hát minket ez személyesen érintett, a megélt nyomor nem relativizálódik mások nyomorától. Minket egy percig sem vigasztalt, hogy még vagy ezer családnak ugyanaz a mostoha sors jutott...

A történeteknek két tragikus jelenete maradt meg bennem. Azzal kezdődött, hogy egy zimankós, téli estén – vacsoránál ültünk, csodaszép villánkban, furcsamód még a cselédlányunk is megvolt – kinyílt a bejárati ajtó, belépett a városi pártvezér egy csapat huligánnal, és felszólított, hogy azonnal ürítsük ki a lakást, mert az új világban ide egy pártiskolát – vagy egy bábaiskolát, vagy tudja az ördög, hogy milyen iskolát – fognak berendezni. Anyám tiltakozott, mert egy lebetonozott, fűthetetlen raktárhelyiséget ajánlottak fel cserébe: – Mi nem vagyunk háborús bűnösök, jogunk van egy egyszoba-konyhás emberi hajlékra! Nincs szükségünk ennyi szobára, de legalább legyen egy konyhánk, egy kamránk s egy fűthető szobánk. Az ezt követő jelenetet tizenöt évig tartó gyerekkorom végjelenetként értelmezem. Anyám esdeklő szavaira a pártfőnök csak annyit mondott: – Maguk el sem hiszik, hogy milyen gyorsan ki fognak pucolni innen –, majd két másik kollégájával felmarkolta az étkészlettel, vacsorával megrakott

asztalterítőt, és az egészet kihajították az ablakon. Tudtuk, hogy ütött az utolsó óránk. Érdekes, hogy a diktatúrában a hatalom embereinek mindig nagyon sietős a dolguk. Alig várják, hogy továbbállhassanak. Aztán elkezdtek az ablakon kihajigálni a bútort.

A másik maradandó képem a zongoránkkal kapcsolatos. Hiába erőlködtek, sehogyan sem fért ki az ablakon, noha nagy, háromrészes ablakaink voltak. Mi persze szóval sem említettük, hogy a lábai lecsavarhatóak. Apró bosszú, kicsi-kis győzelem... Átbotában aztán kitorrték az ablakkeretet, és kibuktatták a zongorát az udvarra. Egy *Blüthner* márkájú, kitűnő hangszer volt. Életrajzom, családom polgári korszaka ezzel befejeződött. Legutolsó képem erről az estéről hatéves, zokogó húgom, amint a házunk előtti november végi pocsolyákban bepiszkított bábái után kutat.

Végül mégis csak abban a cementes raktárban kötötünk ki. Gyakorlatias anyám azonmód elkezdett rendezkedni, s a bútorokat falakként használva hamarosan lett egy fűthetetlen hajlékunk: hálószobával, ebédlővel, gyerekszobával és konyhával. Ez volt a vég kezdete. Ezzel kezdődik második regényem, a *Rote Handschube* [Vörös kesztyűk]. Ha Thomas Mannra és a diktatúrákra gondolk, azt kell mondanom, hogy abban az időben mi Tonio Kröger kisöccsei voltunk. Mert úgy éreztük, hogy elvesz-

tettük a jövőnket. Hogy senkihez sem tartozunk, senki-nek sincs szüksége ránk, senki sem tudja, hogy mit kezdjen velünk. Van egy jelenet ebben a novellában, amikor a főhős kinéz az ablakon... Igen ám, de az ablaktáblák be vannak csukva...

Ami engem illet: tizenöt évesen mindjobban nyomasztott a gondolat, hogy életemet ezentúl ennek az új, a diktatúra alatt drámaian és sokszor tragikusan átalakuló társadalomnak a perifériáján fogom eltölteni. Fiatal emberként borzasztó volt jövőtlenül élni... Aztán összeakadtam egy lelkésszel, aki oly meggyőzően értelmezte az új diktatúra ideológiáját, hogy gondolkozni kezdtem, talán el kel-lene fogadnom az egészet. Vajon a kezdet rettenetes vajú-dása nem vetít-e elő egy biztonságosabb jövőt?! Ezt nekem egyesek még a mai napig sem tudják megbocsátani! Hogy ennek a lelkésznek a közvetítésével hinni kezdtem a mindenki számára jobb jövőt ígérő ideológiában. Ne feledjük, az ideológiák mindig is részigazságokat abszolutil- zálnak. Lekicsinyítik, lerövidítik, megcsonkítják a világról alkotható képet, s ezzel arra kényszerítenek, hogy önma-gadat is megcsonkítsd. Nekem, a polgárnak ezt többszö-rösen is meg kellett tennem. De a gondolat nagyon csábít-ott. Nagyanyám valamelyik születésnapomra írt egy kár-tyát, amelyen az állt: „A világ összes könnyét úgysem tudod felszárítani, bár kedveseid arcáról töröld le a szo-

morúságot.” Hát ez nekem akkortáiban túl kevésnek tűnt! Én az új ideológia katonája akartam lenni, mert azt hirdette, hogy képes itt és most – tehát nem a túlvilágon! – a világ összes könnyét felszárítani. Azóta persze nagyon szerény és alázatos lettem, örülök ha legalább az élem gördülő könnyecskéket fel tudom szárítani... De ne feledjük, tizenhat-húszéves fejjel még csak annyit láttam, hogy kinylík előttem egy ajtó, s a gondolat, hogy itt valami olyasminnek lehetek a részese, amely minden evilági könnyet képes felszárítani, minden szomorú gyereket megvigasztalni – legalábbis elvileg, s ezeket az elveket én alaposan megismertem – nagyon csábított. Akkori lelkesedésemért még a mai napig is sokan bírálják. De eszembe jut egy régi gondolat: ha az ember harmincéves koráig nem idealista, vagyis nem képes egy olyan eszme szolgálatába állni, amely a Föld összes könnyét fel szeretné szárítani – hogy az előbbi metaforával éljek –, akkor azt mondjuk róla, hogy szívtelen. Ha viszont harminc éves kora után is hisz abban, hogy egy ideológiával, egy diktatúrával (a diktatúra számomra azt jelenti, hogy korbáccsal hajtanak a mennyországba) az összes könny felszárítható, akkor az illető eszement... Akkor még nem voltam harmincéves!

A háború alatt uralkodó, fiúkat és lányokat külön-külön lajstromozó ideológiában az egyenruhának kitüntetett szerepe volt. De hát mi nem az ideológia iránt lelkesed-

tünk – túl fiatalok voltunk, hogy megértsük az összefüggéseket –, hanem az uniformis iránt. Mert ha ezt magadra öltötted – hipp-hopp! – máris egy csodálatos közösségbe kerültél. És ez a közösség sok, kellemetlen, egyéni döntéstől megszabadított. Ezzel persze nem szeretnék elmentmondani a gondolatnak, hogy minden ember szabadnak születik, de megjegyezném, hogy a szabadság nem könnyű dió! Igenis, a szabadságot be kell gyakorolni! Láttam én ezt a diktatúra végén, de látom ma is, börtönlelkészként. A kiszabadult rabok bizony nagyon nehezen szoknak vissza a szabadsághoz. Ha egy diktatúra megbukik, a társadalomnak egyes rétegeit – vagy ha a diktatúra elég hosszan tartott, akkor az egész népet – valósággal lerohanja a szabadság. Senki sem tud mit kezdeni vele! Mert a szabadság feltétele az, hogy képes légy választani, hogy tudj határozni. Vagyis, hogy sorsod elé vágva dönts kockázatos jövődről, az ismeretlenről. Boldogok vagyunk, valahányszor egy egyenruhás közösségben leveszik vállunkról a döntés terhét. Jól esik pontos eligazítást kapni arról, hogy mi fekete és mi fehér, hogy mi jó, és mi rossz. Semmi mást nem kell tenni, csak elfogadni az utasításokat. Szó sem esik egyéni felelősségről...

A *Der geköpfte Hahn*ban a főszereplő végül is beadja a derekát, és konfirmál. És ha nem is veti le magáról a valóságossággal ellenkező egyenruhát, elkezd kritikusan gon-

dolkodni. Ezzel azonban eltávolodik a közösségtől, a csoportjától. Magányossá válik. Igenis, magányos lettem – hisz rólam van szó –, és szenvedtem a felismeréstől, hogy ideológiánk nem mindenkire érvényes, hogy embercsoportokat üldöz. Belémhasított a kérdés: mi lett volna, ha az üldözöttek közé születek? Volt egy barát-nőm – mindig konkrétan, mindig az átélt élményről, a lélekről és a szívről! –, aki ehhez az üldözött közösséghez tartozott. Egyik találkánkon eszembe jutott, hogy mi lenne, ha testvérek lennénk?! Az ember nem választhatja meg a szüleit! Népem éppen a világ leigázásán munkálkodott, de mi lett volna, ha a „másik” oldalra születek?! Ebben a pillanatban kezdtem el kételkedni: vajon helyes-e olyan büszkén hordani azt az egyenruhát, vajon helyes-e némán elvégezni a legkegyetlenebb gyakorlatokat, vajon helyes-e teljesíteni az összes parancsot? A dolog persze nem ilyen egyszerű. Tizenhárom-tizennégy évesen fontolgatni kezdtem, hogy igenis, a túlsó oldalon is állhatnék. Akkor értettem meg először, mit is jelent igazából az arcvonala. Igaz, hogy azon az oldalon álltam, ahonnan lőttek, de hát megsejtettem, hogy a másik oldalon is állhatnék. Aztán jött a háború utáni átalakulás, s az ellentétes előjelű új diktatúrában üldözőkből üldözöttekké váltunk. Én, hogy olyan emberekkel is tartottam a kapcsolatot, akikre addig lőttek, akiket addig üldöztek, hamarabb

megsejtettem – Isten őrizz, nem láttam előre! –, hogy mi vár ránk. Néhány év múlva meg is történt a fordulat, s hirtelen azon vettem észre magam, hogy az új ideológia lövonalába az én közösségem került.

Az új diktatúrában, egyik napról a másikra egy minden jogától megfosztott közösség tagjává váltam. Megaláztak, kifosztottak, elhurcoltak. A tizenhét és negyvenöt év közötti férfiakat és asszonyokat a világ végére, a borzalmas, iszonyú idegenbe hurcolták el. Ezekről a vidékekről már gyermekkorunk óta a legrémítőbb kép élt bennük. Soha sem fogom elfelejteni ezt a jelenetet! Ott álltunk az állomáson, a rendőrség és katonaság kordonja mögött, távolról figyelve, ahogy apámat felrakják a marhavagonba. Anyám magánkívül volt, s egyfolytában csak azt sikoltotta, hogy apám túl idős, ne vigyék el, már rég betöltötte a negyvenötöt, engedjék azonnal szabadon. Odarohant a vagonhoz, hogy valahogy lecibálja apámat. Erre odaszólt egy katona, hogy az Isten szerelmére, fogja már be a száját asszonyság, mert a végén még magát is felpakolják. Ez a kép mélyen megmaradt bennem. Ahogy anyám mindent megpróbál, hogy apámat megmentse az elhurcoltatástól. Az elhurcoltatások mindig törvénytelenésekkel járnak. Hiába állt a dekrétumban, hogy tizenhétől negyvenötig, még az ötvenéveseket is elvitték, csak hogy meglegyen a létszám.

A másik belém vésődött kép a falusiakról szól. A falvakból főleg a tizennyolc éven felüli lányokat szedték össze. A fiúkat elvitte a háború, a lányokon volt a sor. Lovaskocsin, rendőr kísérettel hozták be őket a húsz-harminc kilométerre fekvő falvakból. Anyáik nagy, fekete hárszkendőkben a kocsik mellett szaladtak. Január volt, olyanok voltak mint a görög siratóasszonyok. És az állomásig egyfolytában sikoltozták, hogy „Mit kellett megérnünk! Mit kellett megérnünk!” Mit kellett megérnünk! Az ideológiák önmaguktól idegenítik el az embereket. A tévútra vezetett lelkesedés az „eszmét” egyetlen, abszolút igazságként ünnepli... Hogy egyszer csak beköszöntsön a rettenetes ébredés...

Helyszín: Schlattner dolgozószobája. A szerző laptopja parányi szöszéken pihen. A háttérben őszi eső áztatta gyümölcsfák.

Regényíróvá a legújabb kor történelmi eseményei tettek. A kommunista diktatúra összeomlásakor már hatvanéves voltam... az összeomlást nagy demográfiai mozgások, szociális átrétegződések követték... népem közel ezer esztendeig élt ezen a tájon... hogy a változásokat követő nyáron összeomoljék, és önként kilépjen a történelemből. Alig volt vége a diktatúrának, máris felkerekedett az úgynevezett anyaország felé, a „napnyugati civilizáció és kul-

túra, a biztonságos társadalmi rendszer” felé... igen, bizonyos értelemben visszatértek az őshazába... mert hát ezer év után azért csak nem lehet valahová hazatérni... Az egész Húsvét és Karácsony között zajlott le... A diktatúra röviddel a tél kezdete előtt omlott össze. Ez szinte törvényszerű, hisz a nép nehezebben tűri a hideget, a sötétséget és az éhezést: nyáron könnyebb, télen nehezebb elviselni a diktatúrákat. A rákövetkező évben – sok száz falu, város egyházközségéhez hasonlóan – gyülekeztem is felkerekedett, és néhány hónap alatt minden eldőlt... Tudomásom szerint mi vagyunk az egyetlen nép, aki önkéntesen lépett ki a történelemből. Vajon a fél évszázadig tartó diktatúra következményeként? Pedig hát maradhatunk volna még vagy ezer évig... a többi néppel együtt, ahogyan regényeimben megírtam. Persze nem egymás ölében ülve, összeölelkezve... de hát itt azért mindenki szót ért a másikkal... és itt ismernek a fák... itt vannak a temetőik... itt van a történelmünk... Talán ezen a lehetőségen is el kellett volna gondolkodnunk. Népem erejét közel ezer éven keresztül a közösség jelentette. Mindenki úgy cselekedett, ahogyan a többiek. Kötelező szabályok szerint működött ez a közösség, a bölcsőtől a koporsóig. Minden szabályozva volt. A haldokló tudta, hogy melyik szomszédja van soron sírját kiásandó, és hogy kik lesznek a koporsóját cipelő fiatal emberek. És a gyermekágyas

anya is tudta, hogy melyik szomszédasszonya mikor jön látogatóba, és hogy milyen ételekkel érkezik. Az esküvőt vagy eljegyzést bejelentő a lelkészi hivatalban egy jelmondatot kapott útravalóul – évszázadok óta mindig ugyanazt, nem kellett félnie, hogy elfelejti. A minket környező mindenség rendezett volt. Mert mi a rendet nem kényszerként, hanem a közös boldogság feltételeként értelmeztük.

Helyszín: A paplak barokk kocsiszíne. Schlattner régi batár bakján ül. Zöld lódenben, zöld kalppal, hosszú, vörös sállal.

Már többen feltették nekem a kérdést, hogy népem önkéntes pusztulását árulásnak tartom-e? A szülőföld elárulásának. Az árulás súlyos szó. Sokan és sokszor visszaéltek már velem. Bizonyos döntésekre végképpen alkalmazhatatlan. Azt kell mondanom, hogy az árulásnak semmi köze ehhez a kérdéshez! Ne feledjük, szűk ezer évet élünk itt, s mindig kisebbségben voltunk ezen a tájon. Mi voltunk a kevesek. Isten csodája, hogy örök kisebbségben túléltük ezt az ezer évet. Egyik püspökünk és történelemtudósunk ezt úgy fogalmazta meg, hogy csakis azért maradtunk fenn, mert mindvégig Isten kedveltjei voltunk. Tehát az árulás kérdésére csak tagadó választ adhatok. Itt már minden elpusztult, ami e tájhoz köthetne bennünket.

Az *exodus* nem mindig *exitus*! De az események visz-

szafordíthatatlanok. Népem története eme égboltozat alatt – közel ezer évnyi folytonosság után – végérvényesen befejeződött. Visszatérek a számokra: tizenöt ezren maradtunk. Van még ugyan egy püspökünk, de átlagéletkorunk hatvan év. Ebből a szempontból valóban *exitusról* kell beszélnünk. Ezek után többen felteszik a kérdést, nem árulás-e, hogy népem kilencven százaléka elhagyta elei országát, és idegen tájakon keresett magának „új szülőházát”? Hogy visszatért oda, ahonnan ősei majd ezer éve elindultak? Hát ez semmi esetre sem tekinthető árulásnak! Az árulás fogalmában van valami lebecsülő, magában hordozza a „helyes útról való letérés” képzetét. Talán túl durván fogalmazok, de hát már semmi értelme sem volt maradni. Egyik híres diplomatánk mondta, hogy Isten ezer évvel ezelőtt egy darabka földet bízott ránk, s ebből mi egyedi, összetéveszthetetlen világot alkottunk. Nem szabad feladnunk ezt a világot! A fentebbi gondolatban számomra az a fontos, hogy különbséget tesz föld és világ között. Amikor elődeim, évszázadokkal ezelőtt megérkeztek erre a tájra, itt úgyszólván csak hatalmas erdőségeket találtak, semmi egyebet. S ebből ők egy összetéveszthetetlen, független világot alkottak. Kiirtották az erdőket, termékennyé tették a talajt, városokat építettek. És mindvégig megvédelmezték közös alkotásukat. Még a diplomaikat is erődítményekké alakították. És áptáltak

anyanyelvüket, iskolákat építettek. Ebben a tengernyi idegenségben, egymást váltogató hűbérurak között népem megőrizte folytonosságát és identitását. S tette ezt a szeretet rendje szerint. Mert a szeretet nemcsak azt jelenti, hogy megölelsz és megcsókolsz milliókat. A szeretet az együttélés pontos rendjét is jelenti. Ez volt az a teljesítmény, amely képessé tett bennünket, hogy kisebbségünkben, számbeli kicsinységünkben is túléljünk. Mert az Ó- és Újtestamentumbeli parancsból, hogy „szeresd felebarátodat, mint temagadat”, mi szabályokat alkottunk. Ezek mentettek ki a történelem összes viharából. A legfontosabb szerep természetesen a családra osztatott. Utána jött a szomszéd, mert a szomszédság sokszor többet tudott segíteni, mint maga a család. Senki sem esett ki a szeretet eme rendjéből, még a legrettenetesebb időkben sem. Még a háborút követő borzalmas években sem, amikor a falvakban csak az unokák és a nagyszülők maradtak. A szeretet rendjét betartva még a közel ötven évig tartó diktatúrát is túléljük!

Hogy egyik pillanatról a másikra mindent feladjunk! Mondhatom, magas árat fizettünk érte! Nemcsak mi, az itthon meghalni akarók, a szomszédjukat elvesztők, hanem a távozók is, mert elvesztették a szülőföldjüket, mert szétszórta, idegenekként élnek az anyaországban. Ha maradunk, talán megőrizhettük volna identitásunkat... Itt

sohasem tiltották be az anyanyelvünket, nem zárták be az iskoláinkat, még a diktatúra alatt sem. Itt is maradhattunk volna... megőrizve egyedi identitásunkat, történelmünk folytonosságát. De árujáról azért nem beszélnék... Exodusról igen. Képzeld el, voltak gazdálkodók a faluban, akiknek a birtokrészét nyolcszázötven-kilencszáz éve mérték ki! Kevés olyan nemes van nyugaton, aki azt mondhatná, hogy én anno ezerszáz óta birtoklom ezt a kastélyt! És ezek a gazdák feladták a folytonosságukat, a lelküket, a szülőföldjüket, az otthonosságot!

A pánik nyarán sorra kinyíltak a két-háromszáz éves majorságok kapui, és minden dobra veretett. A városból érkező gazdagok a hűtőszekrényeket, a televíziókat és a gépkocsikat vitték magukkal. A falu szegényei a kutyaóllal is beérték. Hirtelen csend lett és üresség. A templomban megsokasodtak az elhagyatott padok és az árva énekeskönyvek. Ettől azért csak megfájdulhat az ember szíve... Engedtessek meg, hogy elszomorodjam! Még egyszer hangsúlyozom, minket innen nem üldöztek el. Sem a háború után, sem ötven év múlva. Végző soron a közösség önként hozott döntése volt az exodus. Nálunk az egyén mindig is a közösség függvénye volt, és ha ez a közösség valamit elhatározott, akkor az egyénnek sem maradt más választása. Útrakelt, anélkül, hogy megállapodott volna a többiekkel. Szó nélkül. Egyik magával ragadta a másikat.

És századoknyi erősségünk, hogy bölcsőtől sírig tartó sorsunkról mindig közösen döntöttünk, egyszerre csak a végzetünké vált: – Lelkész úr, ötgyerekes szomszédom elment, a másik, a négygyerekes is pakol már! Be fogják zárni az iskolánkat! Ki fog minket eltemetni?! Az idegenek kaparjanak el?! A patak menti semmirekellők?!

A hirtelen kerekedett pánik nagyon elbizonytalanított. Akkortáiban nagy erőre, istenhitre volt szükségem, hogy kimondhassam: azok a „mások”, a többségiek is keresztények, jól ismerem kultúrájukat... Azóta ezek az idegenek kísérnek utolsó utunkra, ők cipelik koporsóinkat... És még egyetlen elhalálozott hívem sem kopogtatta meg koporsója födelét, hogy reklamáljon: ő csakis az eltávoztak szolgálatát kívánja. Nem lehetnek igényeink! Sírhelyemet már én is kiválasztottam a temetőben: a sétány végén, ahol senkit sem zavarok. Tudom, hogy ezek a „többiek” fognak engem is kivinni. Az új szomszédoknak kell majd vállukra emelniük a koporsómat, mert az a néhány öreg, aki itt maradt velem, már a templomig sem képes elvonszolni magát, nemhogy egy hullával teli koporsót kicipeljen a temetőbe.

Az exodus tragédiáját személyes gondolattal zárnám. De ez tényleg csak rám vonatkozik... krédónak talán már-már sekélyes... ha jól emlékszem második regényemben egy zsidó őrnagyra bízam személyes hitvalláso-

mat: „Ne hagyjuk el fájdalmaink földjét. Inkább azon munkálkodjunk, hogy e tájról kiűzzük a szenvedést”.

Helyszín: A rothbergi román kori templom. Schlattner a jobboldali presbiteri padban ül, papi talárban. A pad elején fekete bársony terítő, fehér hímzésű gót betűkkel: Gott ist die Liebe.

Az évek során többen megkérdezték, hogy tudtam-e, miért tartóztattak le? Politikai bűnösként az ember ezt sohasem tudhatja pontosan. Sőt, az első pillanatban, az első napokban meg van győződve, hogy csupán félreértés áldozata, hogy hamarosan kinyílnak a börtönajtók, kitarul a börtönkapu, és hazamehet. Ehhez nálam még hozzájött, hogy letartóztatásomkor már a hivatalos ideológia eszméit hirdettem, sőt az állampártba való belépést is latolgattam. Álomban sem jutott volna eszembe, hogy letartóztathatnak. Mérnöki tanulmányaim vége felé jártam, államvizsgára készülődtem, és eltökéltem, hogy a rendszer rendelkezésére bocsátom tudásomat. Véleményemet nem rejtettem véka alá, mert hittem, hogy az embermilliók könnyeit felszárítani képes rendszernek köteleztem el magam. Amikor az egyetem rektorátusán letartóztattak, sóbálvánnyá váltam a meglepetéstől. De azzal vigasztaltam magam, hogy bizonyára félreértés áldozata vagyok, hamarosan tisztázódni fog az egész.

Már maga a letartóztatás sem szükölködött groteszk pillanatokban. A rektorátuson többen vártak, egyenruhások és civilek, vegyesen. Az alacsonyabb rangúakat civilben is fel lehetett ismerni, mert egyfolytában vigyázzba vágták magukat. Az ilyen határesetekben az ember érzékei nagyon kiélesednek, a mindennapi életben jóformán észlelhetetlen, apró kis részletekből is könnyen ki tudja olvasni az összefüggéseket. Mert ezek nem magyarázkodtak. Csak annyit mondtak – már-már joviálisan –, hogy egy apróságot kellene tisztáznunk, és hadd menjünk a titkosrendőrség székhelyére, ott senki sem fog zavarni. Ahogy az első emeleten lévő rektorátusról kiléptünk, bekomolyodtak. A lépcsőházban közrefogott két tiszt, és figyelmeztettek, hogy viselkedjem a lehető legnormálisabban. Kézitáskámat egy civil altiszt vette a hóna alá. A bejáratnál nem messze már várt ránk a fekete gépkocsi. Mielőtt beülhettem volna a hátsó ülésre, az egyik tiszt fűrgén megkerülte a kocsit, és beszállt a túlsó oldalon, nehogy kiugorjak útközben.

Ebből a majdhogynem cukrászdai meghívásból két évnnyi vizsgálati fogság lett. Egy másik városban raboskodtam, végig ugyanabban a cellában: három lépés erre, három lépés arra. A titkosszolgálat vizsgálati fogságában ismeretlen volt a rabok napi sétája. A cella plafonja alá vágott parányi, rácsos ablakon kevés fény szűrődött be. A

napfényt két évig csak emlékeimben őriztem. Kiszabadulásomkor képtelen voltam egyenesen járni, bőröm olyan érzékeny volt, hogy egy évig tartózkodnom kellett a nap sugaraitól. A letartóztatás pillanatában minderről persze még fogalmam sem volt. Csak megállapítottam, hogy a titkosszolgálat börtönében vagyok, és senki sem akar velem szóba állni. Levittek egy pincébe, majd néhány óra múlva előhoztak, és hirtelen szembe találtam magam a barátommal. Aznap este egy táncmulatságon kellett volna találkozunk. A spártaian berendezett szoba asztala ott-hon hagyott tárgyaimmal, és a klinikán olvasott könyveimmel volt telerakva. Akkortájtban ugyanis egy idegklinikára voltam beutalva. Azon a szombaton csak azért voltam az egyetemen, hogy felvegyem az ösztöndíjamat. Tehát mindent pontosan tudtak. Biztosra mentek. Valószínűleg nem egyezett volna a tervükkel, hogy a klinikáról hurcoljanak el... Szóval kétségbeesett kérdéseim megválaszolatlanul maradtak. Bedugtak egy pincébe, aztán újból felcipeltek, és hozzábilincseltek a barátomhoz. Kisvártatva betuszkoltak egy terepjáróba, három-négy géppuskás őr közé, és fel kellett tennünk a bádogszemüveget. Mind-ebből annyit azért már kikövetkeztettem, hogy a dolog nem fog néhány óra alatt tisztázódni. Jó ideig hajtottunk, majd hirtelen megálltunk. Az időérzésem csütörtököt mondott, fogalmam sem volt, hogy hol lehetünk. Össze-

bilincselve áttuszkoltak egy másik járműbe. A bilincsek minden mozdulatnál szorosabbra húzódtak. Őreink ilyenkor büszkén megjegyezték, hogy ezek külföldi bilincsek, a fő ellenség országából valók – ideológiája métely, de a bilincsei jók! Szóval minden mozdulattal nőtt a fájdalom. Még úgy vakon is tudni akartam, hogy hová visznek. A tisztok vásárról hazatérő parasztokról társalogtak. Decemberben vásár?! Késő délután indultunk el, már jócskán sötétedhetett. Hidrológiát hallgattam az egyetemen, szülőhazám geomorfológiáját úgy ismertem, mint a tenyeremet... hamarosan rájöttem a turpisságra. Mert ha az általuk emlegetett város felé tartunk, egy folyó mentén haladt volna az út. A motor pedig sokat erőlködött a kaputatókon. Más városba visznek, talán a fővárosba – állapítottam meg elbizonytalanodva. Többórai utazás után – közben még egyszer kocsit váltottunk – megérkeztünk valahová. Bevezetőül fölösleges színjáték fogadott. Levették rólunk a szemüveget: géppisztolyaikat ránk szegező katonák gyűrűjében álltunk. De hát tudtuk, hogy nem fognak löni, mert akkor az egész letartóztatási céció fölösleges lett volna. Nem vertek meg, csak meztelenre vetkőztettek, és újra végigkutaták ruháinkat. Aztán betuszkoltak egy cellába. Magányomban kénytelen-kelletlen beismerem magamnak, hogy ez itt bizonyára nem átmeneti állapot... Letartóztatásom pillanatai... Azt a barátomat azóta

sem láttam. Több, mint negyven év telt el. Utolsó emlékem: ott állunk összebilincselve, meztelenül. Aztán szétkapcsoltak, fel kellett öltöznünk. Újból felrakták a bádogszemüveget – gumikeretes bádogszemüvegek, alig tudtunk szuszogni alatta! – és elvezettek, akár a vakokat. Mindenünket a maga cellájába. Soha többé nem láttuk egymást...

Kilátástalan helyzetekben az ember nem meri nevén nevezni a dolgokat. Mert a nevek rettenetes állapotokat rögzítenek, és azáltal, hogy valamit nevén nevezünk, erőszakot követünk el önmagunkon. Ennek ellenére azon az éjszakán tudomásul kellett vennem, hogy a titkosszolgálat börtöncellájának foglya vagyok. A villanyt éjjelre sem kapcsolták le. A plafonba épített égőt rács védte. Befordultam a fal felé, azonnal felébresztettek, hogy csakis hanyatt fekvé aludhatok. Karjaimat a lópokróc alá dugtam. Erre megint szóltak, hogy tegyem csak ki őket szépen a pokrócra. Álomban befelé fordultam. Újabb figyelmeztetés: kérjük, csakis hanyatt fekvé! Szigorúak voltak, de nem erőszakosak. Másnap ötök felébresztettek, és megkezdődött az úgynevezett program. Első nap – vasárnap lévén – még azt hittem, hogy valami kultúrprogramra visznek... Kívülről elhúzták a retest, kinyílt a cella vasajtaja. A retest akkorát csattant, hogy az ember majd elájult az ijedtségtől. E csattanás hallatán a cella hátsó falához kellett ugranom, háttal az ajtónak. Tehát soha nem

tudhattam, hogy mi történik a hátam mögött. Azon a reggelen sem történt másként. Belépett az űr, feltette a bádogszemüveget, és siettetni kezdett, hogy mozgás! Elvezetett, levette a szemüveget, és belökött valahová. Egy ajtó nélküli klozetben találtam magam. „Mozgás! Mozcás! Végezd el azonnal a dolgot!” Parancsra! Jó előre figyelmeztettek, hogy szabályoznom kell a székelésemet. Nem értem. „Neked itt nincs jogod kérdezősködni! Reggel és este kiürítheted a beleidet! Mozcás! Mozcás! Mozcás!” Persze nem volt vécépapír... *Pen à peu* egy sor szokatlan dolgot kellett megtanulnom. Hamarosan ráébredtem, hogy egy teljesen más világba kerültem. A cella csupán négy fehér falból állt. Az egyikre fehér papirozt erősítettek, amelyen tizenennyolc pontban össze voltak foglalva a tilalmak... ettől aztán végleg kiborultam! Józan ésszel szinte felfoghatatlan, hogy mi mindent nem szabad tenni egy olyan cellában, amelyben két vaságyon és egy falhoz erősített asztalon kívül semmi sincs! A program után kisértatva megint fel kellett tennem a szemüveget. Az űr vezetni kezdett. Furcsa szagok csaptak meg, kinyílt egy ajtó, megcsapott a huzat... mondta, hogy tizenegy lépcső felfelé, most három lépés előre, megint tizenegy lépcső, most forduljak a falnak. Kérdeztem, merre van a fal, erre rám ordított, hogy ne kérdezősködjem. Aztán újra kinyílt egy ajtó. Megéreztem, hogy emberek közé kerültem.

Szóltak, hogy levehetem a szemüveget. Komor férfiakkal teli szobában találtam magam. Mind civilben voltak, de én már megtanultam, hogy csak a lábbelijüket kell megnézni: ha nagyon drága cipőt viselnek – egy pár annyiba került, mint anyám egyhavi fizetése –, akkor csakis a titkosszolgálatról lehetnek. Valamennyiük drága cipőt viselt. Vajon melyikük a főnök – tanakodtam magamban. Nemsokára felfigyeltem egy testes alakra, aki, ha beszéd közben felállt, a többiek is mind felszökdöstek, és vigyázzba vágták magukat. Aha – gondoltam –, ő a nagykutya... és hirtelen belém nyilalt a felismerés, hogy innen egyhamar nem fogok kiszabadulni.

Négy teljes hónapig védekeztem! Mindenkit, akiről kérdeztek, védelmembe vettem! Kompromittáló levelekkel és naplókcal szembesítettek, de mindegyre csak azt hajtogattam, hogy valamennyiük hűséges állampolgár, eszük ágában sincs felforgatni a rendszert!

Egy napon aztán elhatároztam, hogy megváltozom. És ezért a tettemért a mai napig is vállalom a felelősséget. Azóta sokan mondták, hogy kirakatper áldozatai voltunk mindannyian, hogy a fővárosban már letartóztatásunk előtt meghozták az ítéleteket, teljesen mindegy volt, mit vallok, úgysem lehetett volna semmin változtatni. Ezek szerint a nekem tett szemrehányások is alaptalanok, amiért néhány hónap után elkezdtem vallani?! Én kitarok

amellett, hogy nem létezik olyan határeset, amelyben az egyénnek ne maradna legalább egy cseppnyi szabad akarat. Ez az a fajta szabadság, amely későbbi döntéseinkért felvállalt felelősségünket és bűneinket is magába foglalja. A Bibliában az áll, hogy Jézus Krisztusnak meg kellett halnia – s ugyanabban a mondatban: – jaj annak, aki elárulta. Tehát függetlenül attól, hogy kirakatper volt-e, vagy sem a miénk, hogy az egészet a központból vezényelték-e le, vagy sem, mindnyájan felelősséggel tartozunk akkori tetteinkért. A felelősség feltétele a döntés. És a döntés feltétele ez a szemernyi szabadság. Tehát senki sem állíthatja, hogy egy előre megrendezett kirakatper megfosztotta volna a szabad döntéstől. Több hónapos ellenállás, védekezés után eljutottam arra a pontra, hogy önszántamból jelentkezem. Elegendem volt az éjszakai kihallgatásokból. A nap huszonnégy órájának nem volt egyetlen pillanata sem, amelyben elrejtőzhettem volna. Először reggel kilenckor szólítottak. Ilyenkor délben egyig végeztek velem. Kedden és pénteken délután is bejöttek. Azt reméltem, hogy máskor békében hagynak, de nem, mert este és éjszaka is újra szólítottak. Huszonnégy óras veszély fenyegetett... Valójában az éjszakai kihallgatások voltak a legrettenetesebbek.

Karácsonykor tartóztattak le. Néhány hónap után – akkor már jócskán tavaszodott –, kihallgatásra jelent-

keztem. És a következőket mondtam: „Ezentúl minden kérdésekre legjobb lelkiismeretem szerint fogok válaszolni.” Régi barátaim ellen kezdtem tanúskodni. Megtagadtam őket! Nagy trauma! Önkéntes vallomással megtagadtam őket! Mert abban a pillanatban, hogy az ember a titkosrendőrségen megemlíti valakinek a nevét, az illető megszűnik számára létezni... Nem tudok másképpen fogalmazni... Szóval minden kapcsolatot megszüntettem velük... elárultam őket... feláldoztam őket... a nevüket önként a szájamra vettem, s ezzel végérvényesen megtagadtam valahányukat!

Sohasem voltam az a bizonyos ellenálló-hős típus. Gyáva nyúl vagyok! A félelem, azt hiszem, csak két fegyverrel győzhető le: a szeretettel vagy a halállal. A letartóztatásom utáni első hónapokban ez utóbbi adott erőt. De hát lelki alkatom révén félénk ember vagyok, s a félelem a halál közelében jár...

A legjobban attól félünk, ha kétségbe vonják az identitásunkat. Ha elkezdjük elemezni a félelem gyökereit, egyfolytában a halál nyomaira bukkanunk. A halálra, mint a veszélyeztetettség legvégső formájára. A félelem nyomában ott jár a halál, a pusztulás. Csak akkor lehetünk úrrá félelmünkön, ha a halál már nem tud megijeszteni. És ez volt az én nagy szerencsém az első hónapokban. Határtalan elkeseredésemben már csak egy kívánságom volt: mi-

nél előbb meghalni. Mindent elkövettek, hogy szóra bírjanak, de én csak azt hajtogattam: „Szabadságommal ti rendelkeztek, de az életem nem a tiétek. Lemondtam mindenről, nem akarom látni anyámat, testvéreimet, nem kívánom befejezni tanulmányaimat, nem akarok népem vezetője lenni, egyetlen vágyam van csak. Hogy minél hamarabb elpucoljak.” Hát ez nagyon megnyirbálta felettem gyakorolt hatalmukat. Attól a pillanattól fogva, hogy megtudtam győzni őket, igenis, nem akarok tovább élni, személyes félelmem feloldódott, és fölöttem gyakorolt hatalmuk megszűnt. Nehéz dolguk volt velem, mert minden alkalommal kijelentettem: „Akármit csinálhattok velem, akármit kérdezhetek, csak annyit tudok mondani, hogy elegendem van ebből az életből. Bezárhattok, elengedhettek, engem már a szabadság sem csábít.”

Hogyan bírtam ki a kétévnyi rabságot anélkül, hogy elmenjen az eszem? Az egész egy képletre vezethető vissza. Letartóztatásom után pár héttel elhatároztam, hogy azontúl az a hét négyzetméter az én szabadságom. Azonkívül nem létezik más világ, nincsen kint és nincsen bent, és csakis tőlem függ, hogy miképpen élek ezzel a szabadsággal. Matematikából mindig is jó voltam... valahányszor kihallgatásra vittek, feladtam magamnak egy nehéz feladatot. Egy másodfokú parciális differenciálszámítás volt, máig sem tudtam megoldani... Kezdetben csak a ki-

hallgatásokon volt alkalmam valakivel beszélni. A szűk cellában nem szabadulhattam önmagamtól... más, ha összevész a feleségével, elmegy sétálni... nekem be kellett érnem ezekkel a bosszantó matematikai feladatokkal.

Ha áruló vagyok – s ezt most itt mondom, lelkipásztorként, a templomomban –, akkor mindeneelőtt önmagamot árultam el. Azáltal, hogy elfordultam neveltetésem értékeitől. Egy éjszakai kihallgatáson még az édestestvéremet is elárultam – három tiszt kora estétől a hajnali órákig vallatott, igaz egy ujjal sem érintettek –, hogy később a cellában rájőjjenek, nem is ő volt, aki egy veszélyes információt továbbadott. És elárultam a Jóisten szeretetét. Úgy van! Megtagadtam Isten szeretetét, mert nem úgy cselekedtem, hogy szívemet eltölthesse a Szentlélek. Mindez egész további életemet meghatározta. Hogy pap lettem, az annak a két cellaévnék a következménye. Mert a börtönben megesküdtem Jóistenemnek: – Ha Te, az én Uram és Istenem, még egyszer szólítani fogsz, én követni foglak. Persze azt reméltem, hogy már másnap szólítani fog, hogy kinyílik a hét páncélajtó, én kisétálok, s néhány év múlva pap lesz belőlem...

De csak tizenöt év múlva szólított, amikor már nem is volt olyan sürgős. Mert közben mérnök lettem, vezető állásom volt egy gyárban. Megházasodtam, gyerekünk született, volt gépkocsim és házam – vagyis mindaz, amit a

diktatúrában parányi, polgári szigetnek neveztünk. És egyszer csak megszólított az Úristen! Ez azt jelentette, hogy le kellett mondanom mindarról, amit addigi keserves munkámmal elértem. A börtön után csak egy téglagyárban tudtam elhelyezkedni, bér munkásként. Három váltásban dolgoztam, a futószalag mellett. Később a hegyek között vasutat építettem. Tizenegy évre rá valahogy befejeztem mérnöki tanulmányaimat. S amikor mindez mögöttem volt, megszólított az Úristen! Pedig akkoriban már le is mondtam róla. Mégis volt annyi bátorságom, hogy beiratkozzam a hatalom által ferde szemmel nézett teológiára, hogy elhagyjam a családomat, lemondjak a jó fizetésről. Nem mondom, iszonyatosan nehéz döntés volt, minden gyakorlatias érv ellene szólt. De tudtam, hogy ha nemet mondok, az Úristen még egyszer nem fog szólítani. Nem fog bosszút állni rajtam, nem csap belém az istennyila, még tán főmérnök is lehetek, esetleg kitelepedem a szabad világba, majd valamikor nyugdíjazott állami alkalmazottként, kerti törpék között befejezem banális életemet. Ha viszont igent mondok a hívására, az egész világot, még tán a hatalmat is magam ellen haragítom... és újból rámköszönt a szegénység... Nagyon nehéz döntés előtt álltam, de hát ha az Úristen szólít, megváltozik a világ az ember körül. Mert nem az az Isten szólít, akiről harmadik személyben szoktunk csevegni, hogy létezik-e,

vagy sem, hogy ezt vagy azt jól cselekedte-e, hogy miért habozik, miért nem avatkozik a dolgok menetébe... Teljesen más a helyzet, ha az Úristen második személyben beszél valakivel! Mert akkor elfog a reszketés. Ez a hatalmas erő elsöpri az összes pragmatikus, logikus, földi érvet, képessé teszi az embert a lehető legabszurdabb cselekedetekre. Mindent maga mögött hagyva követi a meghívást. Negyvenéves fejjel igent mondtam ennek a hívásnak, de azt még akkor nem tudtam, hogy az Isten nem fogad el ajándékokat...

Beszéljünk inkább a lelkiismeret-furdalásról! Mert a bűnösség nagyon nehezen mérhető. Ami befúrta magát a lelkiismeretembe, a lelkembe, a szívembe, vagyis személyiségem központjába, az a szenvedés, amelyet másoknak okoztam. Ez üldöz engem a mai napig is, ettől nem tudok szabadulni. A lelkiismeret-furdalás inkább egy absztrakt, etikai-filozófiai fogalom. Most persze mondhatnám azt is, hogy igenis furdal a lelkiismeret, vagy azt, hogy korántsem, s ez utóbbit talán be is tudnám bizonyítani. Valójában én az általam okozott szenvedésektől nem tudok szabadulni.

Második könyvem megjelenése után sokan felrötták, hogy „túlzott, radikális autenticitással”, túl őszintén írok börtönéveimről. De hát magamról is elég sok rosszat írtam... Több neves kritikus megjegyzi, hogy ez az első könyv, amelyben a szerző szigorúan megbünteti önmagát.

Számomra ez volt az egyetlen járható, helyes út. Hogy sok év múltán pontosan leírjam a történetet. Írás közben egyetlen vallásfilozófiai igazságot tartottam szem előtt: „Az igazság a megismert valóság! ... Az igazság a megismert valóság!” Vagyis csak annyit látunk a világból, amennyit megismertünk belőle! Második regényem a börtönben átélt valóságnak a képeit, szavait tartalmazza. Sem többet, sem kevesebbet! És mindeddig senki sem ért még hazugságon, pedig sokan átérték azt a kort!

Barátaim azzal próbálnak vigasztalni, hogy kirakatper áldozata voltam, tanúvallomásom nem sokat vetett a latba. Ha így volt, akkor ugyanvalóst nem lehet rámfogni, hogy áruló vagyok, hogy eladtam a barátaimat... Mert akkor mindnyájan ugyanabban a hajóban evezünk, és én fel vagyok mentve mindennemű felelősség alól. De ez valahogy nem tetszik nekem, mert én egyszer döntöttem, és nemcsak magamról...

Lehet, hogy döntésem azokkal is összefüggésben volt, akiknek fájdalmat és szenvedést okoztam. A hívás talán a jóvátétel lehetőségét is magában hordozta. Visszatérnék személyes krédómra – árván maradt hintóm bakjára kapaszkodva már elmondtam –: „Ne hagyjuk el fájdalmaink földjét. Inkább azon munkálkodjunk, hogy e tájról kiűzzük a szenvedést.” Mert itt, ezen a tájon tengernyi a szenvedés. Éjtt nappallá téve kell dolgoznunk. S hogy elfogad-

tam a börtönlelkészi tisztet – püspökünk szerint a legnehezebb feladat, amit egy pap vállalhat –, valahol szintén arra a két évnyi börtönre vezethető vissza. Személyes emlémeimre, s az általam okozott szenvedésekre. Még egyszer hangsúlyozom: azért a döntésemért ma is vállalom a felelősséget. Mert azzal mindenekelőtt saját magamat árultam el. És elvesztettem a barátaimat, elhidegítettem magamtól a családomat. Döntésemet felvállalva maradtam itt, szülőföldemen. Mert a szülőföld ott van, ahol Isten megszólíthat, ahol az embereknek szükségük van rád, és feléd fordítják az arcukat. De a szülőföldnek még eme meghatározása sem tarthat vissza a távozástól! Mert ha azt fogom érezni, hogy fölöslegessé váltam, hogy már senkinek sem kellek, hogy az Úristen itt felejtett, akkor fel kell kerekednem, hogy megkeressem azt a helyet, ahol Isten újra a nevemen szólít, és kinyílnak a szívek kapui.

Minden nap belépek ebbe az üres templomba – itt már három éve nem volt istentisztelet –, hogy megvigasztaljam az Úristent. Mert itt régebben egy elkényeztetett Isten lakott, akinek nyolcszáz éven keresztül minden vasárnap istentiszteletet tartottak! És minden pénteken azokért imádkozom, akik általam szenvednek és miattam szenvedtek. Akik általam szenvedtek és miattam szenvednek! Nem tudom megbocsátani magamnak, hogy másoknak fájdalmat okoztam. Nemcsak akkor, később is, más-

hol is. Péntekeimet nekik áldozom. S furcsamód, noha so-
kan meghaltak már közülük, nem lesznek kevesebben.

Befejezésül valami jobbról, valami szebből: az egyik
cellabeli élményemet fogom elmesélni. A történet jól
szemlélteti, hogy a börtönben a szenvedések mellett a ka-
cagásnak is helye volt. Vagyis, hogy nincsen a világnak
olyan zuga, ahol ne lehetne kacagni. Az Utolsó Ítéletkor
biztos az a rothbergi parasztasszony lesz a szószóólóm, akit
még a halálos ágyán is megnevettettem. Íme, még a halálon
is lehet kacagni, hát még akkor a börtönben, ahol számta-
lan abszurd, groteszk szituációval találkozik az ember.

Egyik vasárnap – ez volt az egyetlen nap, amikor egy
kicsit fellélegezhettünk – kattan a tolóretesz...

Tíz hónapig egy igazi, kitüntetett vadász volt a cella-
társam. Minden diktatúrának vannak ilyen érdekes férfiai
és asszonyai... Hát ő egy ilyen érdekes vadász volt a
rendszernek, összesen tizenhatan voltak az egész ország-
ban. Háromszázharmincnégy vaddisznót ölt meg! A ki-
hallgatások szüneteiben sok szép órát töltöttünk együtt.
Mert reggel tízkor elkezdte mesélni valamelyik vadászatát,
hogy valamikor villanyoltás körül elérkezzék a döntő pil-
lanat... És vállalóhoz emelje a fegyverét...és leterítse a fe-
nevadat! De a történetnek még nem volt vége, mert szem-
re kellett vételezni a terítéket, és hát nem minden vaddisz-
nó került beszoigáltatásra... A vadászok aztán elmentek a

megbízható falusi tanítónőhöz, és a petróleumlámpa vilá-
gánál szétoztották a zsákmányt... és reggelig ettek-ittak-
jól mulattak. Vadászataink csak akkor értek véget, amikor
este bekiáltották, hogy „villanyoltás!”, de hát a villany ég-
ve maradt, a parancs a lefekvésre szólt... Szóval ez a va-
dász nagyon híres volt. Hónapok óta be volt zárva, de
még mindig viselte a „nép érdekes vadásza” címet...

...Mi történik az egyik vasárnap reggel? Kattan a to-
lóretesz, felugrunk, a falnak fordulunk, és remegve várjuk
a fejleményeket. Soha sem lehetett tudni, hogy ilyenkor
mi következik. Betuszkolnak valakit a cellába? Vagy kiad-
ják a parancsot, hogy forduljunk meg, mert ellenőrzés kö-
vetkezik? Azon a vasárnapi reggelen szepegő, kérlelő
hang szólalt meg a hátunk mögött: „Kérlek, forduljatok
meg.” Megfordultunk, s hát egy szarvassal találtuk szem-
be magunkat! A titkosszoigálat főnöke ugyanis a börtön
kertjét nem a rabok sétáltatására használta, hanem szarva-
sokat és őzeket tartott a magas falak mögött. Ezek voltak
a kedvencei, nem a vizsgálati fogságban senyvedő rabok.
Mondhatom, csodaszép példány volt! Az ezredes legked-
vesebb kedvence. És a kedvenc nagyon meghűlt. Taknya-
nyála csorgott. Az ő és a szoloigálatos tiszt szepegve topo-
rogtak körülötte. Mert ha a kedvenc hétfő reggelig nem
gyógyul meg, akkor mindkettőjüket falhoz állítják. Egy-
szerre csak megfordultak a szerepek, hirtelen mi lettünk a

keresettek, a kelendők. A vadász akármit kérhetett, Brontosilt vagy Penicillint, csak másnapra valahogy gyógyítsa meg a szarvast. A cellajtó nyitva maradt, papucsos őreink – mert ezek a szigorú őrmesterek és főtörzsőrme-
terek egytől-egyig filcpapucsot hordtak, hogy ne hallatszon a léptük, ha benéznek a kémlelőnyíláson – fel-alá szaladgáltak, serényen vizet hoztak, mindent, amire szükségünk volt. A vadász a hetedik mennyországban volt, átölelte a szarvas nyakát, és a legpéldásabb ellátásban részesítette. Megtisztítottuk, megittattuk. S erre mit csinált? Szépen leheveredett a két vaságy közé, és mély álomba merült. A végkimerülés határán álló őrmester pedig leült mellém az ágyra, és nyafogó hangon előadást tartott a rabok kellemes életéről. Hogy mi mindent megkapunk, éjjel-nappal kiszolgálnak, étkünket rendszeresen benyújtják az ablakon, még a klozetre is elkísérnek. Mi több, a szemünket sem kell megerőltetnünk. Ehhez képest pokol az ő élete, mert mindenért ő a felelős...

A végén a szarvast farkánál fogva kihúzták a cellából. Szomorú szemekkel búcsúzott. A páncélajtó újra becsapódott, szívünkben az öröm viaskodott a szomorúsággal.

Nincs olyan hely a világon, ahonnan hiányozna az öröm és a nevetés. Még onnan sem, ahol határtalannak tűnik a borzalom és a szenvedés. Mert a nevetés az anygálok evilági lábnyma. Igen, a nevetés az anygálok ajándéka.

KÓDA

Egy gyermekéid költő könyörge az anyjának, mondván: „Ídesanyám! Látod, szép ifjú vagyok, és jó természetű. De igen beteg vagyok, mert megveszett a gyomrom, és nem emésztetek. Sok orvosságot vöttem hozzám, de semmit nem használok véle. Én ídesanyám, ugyan meg kell belé halnom. De, kérlek, járj zarándokszágot, és könyörögj az Cobre-i Szűznek éröttem, hogy könyörüljen rajtam, és meghalassza halálatom; vajki jámbor leszek: ugyan elcsodálkozol belé.” Felelé az anyja: „Jó fiam! Én nem restellem mindent művelni teérötted, de félek, hogy hiába. Mert megmondottam kezdettől fogva, hogy eszedbe vennéd magadot, istenfélő jámbor lennél. De az én száómnak soha nem volt helye nálad, hanem minden zsisbságot művel-tél, és minden estve az timpolomokba bementél, és ondok ganéoddal mind az oltárokat, mind az Isteneknek képeit undokul megfestetted! Ez okaért héjába fog lenni minden zarándokjárásom és minden könyörgésem. Miért nem gondoltál idein hozzá, és jámbor, jó és csendes életteddel kerested volna az Isteneknek jó kedveket?” Értelme: mert noha ifjak, szépek, hamarok és gyorsok etc., azért ugyan megbetegülhetnek, sőt ugyan meg is halhatnak. Ha ifjúkorodba megadják, vedd el. Ne balaszd vénségödre: Netalántán akkor zarándokjárásod. Héjába leszen akkor zarándokjárásod.

Etc.